

նշնպէս Ռուս Գեղարուեստական, Մարգարա- նական եւ պլլ Ընկերութեանց:

Այս դպրոցին հետ կապ ունի նաեւ իւր գրական գործունէութիւնը: Մեծաւ մասամբ եւ- րոպական լեզուաւ (ռուսերէն եւ մաս մը գա- ղերէն) գրած է Մկրտիչ Էմին իւր երկասիրու- թիւններն, որոնց թիւը իբր 34 է: Ասոնց մեծա- գոյն մասը կը կազմեն հայ հին մատենագրու- թեան թարգմանութիւնքն ի ռուսերէն եւ քանի մը հատ ի գաղղիերէն. որոնց մէջ ի մասնաւ- որի յիշելու ենք իւր թարգմանութիւնքն ի ռու- սերէն. 1. Պատմութիւն Մովսիսի խորենացւոյ,

տագովութիւն քրիստոնէական հաւատոց (Մու- կուա, 1879), Սերերիանու Գարաղացւոյ ճառք (Մոսկուա, 1878) եւ այլն, եւ այլն: Քիչ նպաստ չորաւ հայերէն մատենագրութեան՝ շատ մը գործքեր առաջին անգամ պոյեւպլ խորշերէ լոյս հանելով: Առաջին անգամ հրա- տարակեց Ղազարոյ Գարպեցւոյ թանկագին թուղթն առ Վահան Մամիկոնեան, (Մոսկուա, 1853): Ապա յաջորդեցին Պատմութիւն Կա- ղանկատուացւոյ (1860), Միսիմարոյ Արիվա- նեցւոյ (1860), Վարդանայ (1861) եւ Ստե- փանոսի Սիւնեաց (1861). այս ամէնն ալ ինքն

Մ Գ Ր Տ Ի Չ Ը Մ Ի Ն Ի

Մոսկուա, 1858, 8^օ: Ասոր յաւելումս կայ հա- տուած մը՝ Հայոց նշանագրաց ժողով: 2. Պատ- մութիւն Վարդանայ. Մոսկուա, 1861, 8^օ: 3. Պատմութիւն Ստեփանոսի Տարօնեցւոյ Ասորկան, Մոսկուա, 1864, 8^օ: 4. Ատենաբանութիւն Դերսիսի արքեպիսկոպոսի Տարսնի, Մոսկուա, 1864, 8^օ: 5. Թարգմանութիւն Հարականաց, Մոսկուա, 1879: 6. Փառապոս Բուզանդ (գաղ- ղերէն) Փարիզ, 1867. (Վ. Լանկուայի՝ Հաւա- քածոյք Հայոց Պատմագրաց, ծանօթ գործքին մէջ): Այս գլխաւոր գործքերէն զատ կան շատ մը թարգմանութիւնք մանր գրութեանց, մեծաւ մասամբ ռուս թերթերու մէջ, ինչպէս են Հան- գիստ Յովհաննու Աւետարանչը (Մոսկուա, 1874), Թադէի եւ Բարթողոմէոսի վկայաբանութիւն (Մոսկուա, 1877), Արիստիդեսայ նորագիւտ ջա-

առաջին անգամ ծանօթացուց գիտնական հա- տարակութեան իւր բազմաթիւ գրութիւնքն եւրոպական լեզուաւ են. հայերէն նշանաւոր գրութիւնն է լոկ "Վէպք Լնոյն Հայաստանի" (Մոսկուա, 1850), որուն մէջ քանաց հին հայ երգաց արժէքը ցուցնել: Իւր այս գործին իբր շարունակութիւն նկատելու ենք այն, զոր 1881ին գրեց ռուսերէն "Մովսէս խորենացի եւ հին Հայոց վէպերը", գրութիւնն, որմէ կրկին հայ թարգ- մանութիւնք եղան (մին ի Գր. Խալաթեանցէ ի Տփղիս, 1886. եւ միւս՝ ի Խ. Յովհաննիսեանցէ, Տփղիս, 1887): Ռուսերէն լեզուաւ գրած է նա- եւ շատ մը մանր գրութիւններ, որոնցմէ շատերը թարգմանեցին եւրոպացի գիտնականք մեծաւ մասամբ գաղղիերէն լեզուի. եւ ասով ծանօթա- ցան ուրիշ եւրոպական գիտնոց ալ:

Գեղեցիկ գաղափար մը կար թիչ ժաւանակ յառաջ, այսինքն է ք. Պատկանեանի գործերը հայերէն թարգմանելով հայ ժողովողեան մասշնել ընել: Այս գովելի ծրագիրը մնաց դժբախտաբար լոկ գաղափար եւ կ'երեւայ թէ մոռցուցաւ իսկ: Բայց այսօր պէտք ենք յիշել՝ որ ոչ լոկ ք. Պատկանեանի, այլ եւ Մկրտիչ Էմինի գործերը պէտք է անհրաժեշտ մատչելի ընել այն մասին, որ եւրոպական այն լեզուներուն անտեղեակ է. վասն զի անտարակոյս համոզուած է ամենայն ոք թէ անցելոյն ուսումնասիրութիւնն ոչ ինչ նուազ կրկնական եւ օգտակար նշանակութիւն ունի, քան լոկ ներկային քննութիւնը:

Մկրտիչ Էմին, որ իւր գործովքն եւ երկասիրութեամբ անմոռաց պիտի մնայ հայ մատենագրութեան մէջ, ուզած է անմահ հայերէն իւր անունն ուրիշ ոչ նուազ արդիւնաւոր ձեռնարկութեամբ մը: Նորագոյն տեղեկութեան մը համեմատ՝ սոյն գիտնականը կտակած է 10.000 ռուպլի դրամագլուխ մը ուսումնական-գրական մրցանակագրութեանց: Չեռնարկութիւնը աւելորդ է ըսել, մեծ արդիւնք կրնայ յառաջ բերել:

ԹՂԵԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԹՐԵՆՍԻԼԱՆԵՐԻՑ ԵՂԵՐԵԹԻՐՈՒՄ ՔԵԼԵՔԻՆ
ՀԻՐՈՐԵՐԵԿԵՆ ԵԹԵՐԵՐԵՐԵՆԵՐԸ

Եղիաքընթուպոյի, 13 րօնտ. 1890:

Կերլայի հրապարակական յիշատակարանաց վրայ 1889ին Հադրիթի մէջ յօդուած մը հրատարակած էի: Եղիւշը քաղաքին ամէն յիշատակարաններն մէջն առնուած չէին, զստնք յարմար աւթին կը ծանօթացնեմ:

Այժմ գտնուելով Թրանսիլվանիոյ հայաբնակ քաղաքներէն երկրորդին՝ այսինքն Եղիաքընթուպոյի (Պաշպալովի) մէջ, աչքէ անցուցի հրապարակական մեծագոյն շէնքերն: Տպարարութիւնը գրեթէ այն է, զոր սովոր է հայաբնակ տեղ մը աղքէկ ազգայնոյ մը վրայ, Հոս ալ Կերլայի պէս վաղեմի Հայոցն է կանգնուած արեւելեան շուկայ, փառաւոր եկեղեցի, հայկական վանք (վանեակոյ միաբանոյ), հայախօս ժողովուրդ, նոյն տեսակ կերպարանքներ, նոյն սովորութիւններն են:

Ստոյգ է Եղիաքընթուպոյի հայ ժողովուրդը թուով նուազ է Կերլային, եւ գիտութեամբ ու կրթութեամբ, ինչպէս նաեւ հայաբնակութեամբ անկէ ետ է. երկտարաբար ալ այնչափ տեղեակ չեն հայերէնի, որչափ Կերլայիները, սակայն միւս կողմանէ կը գտնեմ, որ հայերէն գիտողներն —

այսինքն՝ 45 տարեւէ վեր եղիւրները — համեմատութեամբ շատ աւելի վարժ են հայերէն խօսելու մէջ եւ լաւագոյն քան Կերլայիները, Ասոր պատճառն անտարակոյս այն է՝ որ ասկէ 40—50 տարի յառաջ տղայք Միթիթարեանց տեղական դպրոցը կ'երթային, եւ հոն միայն հայերէն լեզուն կը լսէին վարդապետներէն: Զայս, այնչափ աւելի ապահովութեամբ կրնանք ենթադրել, որչափ դիտնք թէ այն միջոցին չկար այստեղ հայ վարդապետ մը որ գիտնար հունգարերէն: Մինչդէռ Կերլայի մէջ հայերէն լեզուի մէջ կարգաւորեալ դպրոց եւ ոչ ալ վարժապետ կար, որ ի վիճակի ըլլար հայերէն լեզուն սորվեցնել: Ասով ետքիները մնացել իրենք իրենց, մանաւանդ թէ բուրովին իրենց ախորժակներն ու քմացք յանձնուած լեզուին:

Պաշպալովի մէջ, քաղաքային փոխուելովը, դպրոցին վարչութիւնը քաղաքը ձեռքն առաւ, եւ զայն ուրիշ տեղ փոխադրելով՝ հայերէն լեզուին ուսումնը որ քան զոր նուազեցաւ: Միւս կողմանէ քաղաքին փոքրութիւնն ու աննշանակ ըլլալն, հարգապարտութեան արագութիւնն ու դիւրութիւնը, եւ բախտ փորձելու անորժանքը, դարձեալ բարձրագոյն եւ պետական պաշտօններու հասանելու փափաքն երիտասարդներն ուրիշ տեղ տալու եւ կը տանի ցայսօր բարձրագոյն ուսումներ սորվելու: Եւ անգամ մը հեռացողներն կամ ամենեւեւ քաղաքը չեն դառնար, եւ կամ թիժ կը դառնան, այն մանկութեան օրերն սորված թիժ մը հայերէնն ալ բուրովին մոռացած կ'ըլլան:

Տարակոյս չկայ որ այսպէս յառաջ երթալով, ինչպէս Թրանսիլվանիոյ ուրիշ քաղաքներն, նոյնպէս ալ հոս չէ թէ միայն ազգային ոգին, այլ եւ Հայերն որ ըստ օրէ կը նուազին, եւ ժամանակաւ պիտի մնան լոկ պատմական տիւրը հեռքեր:

Թեպէտ քաղաքի մէջ, ինչպէս ըսինք, հայ լեզուն աւելի զարգացած ըլլայ շնորհիւ Միթիթարեան հարց, այսու ամենայնիւ Կերլայի չափ հարուստ չէ հայատառ. հրապարակական յիշատակարանաց կողմանէ: Բայց կար մասնաւորապէս յիշուելու արժանի յիշատակարան մը, որ թէ հնութեան, թէ գեղեցկութեան եւ թէ ընդարձակութեան կողմանէ՝ Թրանսիլվանիոյ ամէն հին հայ յիշատակարանները կը գերազանցէ: Կերլայի Մարմաններն տաճարին դիմաց յիշատակարանը 1724 թուականը կը կրէ, մեր այժմ յիշելըն անկէ մէկ տարի հնագոյն է: Այս ալ անոր պէս՝ Էմին ժամ ք կողուած եկեղեցւոյն կողմնակի դրան վրայ է:

Այս եկեղեցին թէեւ բուրովին անկասան կերպով ու նախնական սճով շէնուած է, բայց եւ այնպէս հնութեան ամէն նշաններն ունի եւ շատ գեղեցիկ է: Վրան տեսնուած տանձաւթիւնն ու անկանոնութիւնը ճիշդ գաղափար կու տայ դիտողին, թէ ինչ վիճակի մէջ կրնար եղած ըլլալ այն միջոցին ճարտարապետութեան արուեստն այս տեղւոսները:

Հանդերձ այսու՝ մարդ չի կրնար ըստ բաւականի դրամանէ եկեղեցւոյն կողմնակի դրան կանոնաորեալ ձեւին ու քանդակին գեղեցկութեան վրայ: Երեւալ գուռը գոթական ճարտարապետութեամբ շէնուած է, ուստի եւ բուրովին կը տար-